

УДК 37.013.22

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ» В СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ПАРАДИГМІ

Айзенбарт М.М.

Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка

У статті проаналізовано поняття «соціально-комунікативна компетенція» в теорії освіти, узагальнено погляди вчених на формування компетентної особистості. Окреслено шляхи формування соціальної та комунікативної компетенцій особистості в процесі соціалізації.

Ключові слова: компетентність, компетенція, комунікативна компетенція, соціальна компетенція, спілкування.

Постановка проблеми. Динаміка суспільних процесів у ХХІ ст. зумовлює постійну зміну знань у будь-якій матеріальній чи духовній сфері життя. В умовах сьогодення пріоритетною постає потреба в особистості, здатній адаптуватися до мінливого характеру довколишнього соціального середовища. Традиційна система освіти, спрямована на передачу вихованцеві лише певного обсягу теоретичних знань, умінь і навичок, виявилася неадекватною в сучасному суспільстві. Класичні енциклопедичні знання, що зазвичай уважалися головною метою освітнього процесу, сьогодні мають стати ефективним засобом різнобічного особистісного розвитку вихованця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичному з'ясуванню змісту дефініцій «соціальна компетенція» присвячені численні дослідження таких зарубіжних та вітчизняних науковців, як Л. Берестова, Г. Білицька, І. Зимня, Л. Коломійченко, В. Куніцина, У. Пфінгстен, Л. Роуз-Креснор, К. Рубін, Р. Barnett (Р. Барнетт) та ін.

Дослідники І. Зверева, А. Капська, А. Мудрик, І. Печенко розробили концепції соціалізації особистості; В. Абраменкова, В. Гуков, С. Козлова, О. Кононко, В. Кудрявцев, С. Куліковська, С. Литвиненко, І. Рогальська аналізували результативне формування соціальних уявлень молоді особистості; психологи В. Слот та Х. Спанярд висвітлили модель соціальної компетенції; вчений В. Радул визначили структуру та зміст соціальної зрілості.

Проблеми комунікативної компетенції та окремих її компонентів перебувають у центрі уваги таких українських науковців, як А. Богуш, М. Вашуленко, М. Пентилюк та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Можна констатувати: соціальна компетенція особистості визначається науковцями як знання, вміння та навички людини, необхідні для розв'язання соціальних і поведінкових ситуацій. Комунікативна компетенція особистості, зі свого боку, включає комплексне застосування нею мовних і немовних засобів з метою комунікації, спілкування в конкретних соціально-побутових ситуаціях, ініціативність спілкування.

Відтак, ми у своїй статті розглядаємо комунікативну та соціальну як дві споріднені компетенції, що утворюють разом соціально-комунікативну компетенцію і розподіляють однакові характеристики між собою таким чином: комунікативна компетенція описує лише комунікативний процес, а всі міжособові відносини належать до соціальної.

Формування цілей статті полягає у розкритті теоретичних основ формування соціально-комунікативної компетенції особистості.

Виклад основного матеріалу. Комунікація є однією з важливих форм активності особистості, без якої неможливі її діяльність, пізнання, рефлексія тощо. Цей процес характеризується взаємодією між людьми. Загальновизнано, що продуктивність пізнавальної, мисленнєвої діяльності, загальна життєздатність людини значною мірою залежать від її здатності до спілкування, від рівня сформованості комунікативної компетенції.

У загальному комунікація (від *communis* – повідомлення, зв'язок, спілкування) розуміється як ознака конструктивної взаємодії людей у процесі отримання інформації. Тоді як спілкування – це тип відносин, що характеризується ставленням партнерів один до одного як до рівних і обов'язково наділені ознаками суб'єктивності. Спілкування – це обов'язково взаємодія, що передбачає зворотній зв'язок, активність обох сторін (діалог). Потреба в ньому є життєво важливою для кожної нормальної людини і виникає вже у немовляти, з віком поступово диференціюючись [2, с. 6].

Наше життя невід'ємне від комунікативної діяльності. Комунікативною діяльністю Н. Інхьян називає систему послідовно реалізовуваних дій, кожна з яких спрямована на розв'язання певного завдання і становить «крок» у напрямі до мети спілкування. Іншими словами, це складний багатоканальний феномен взаємодії людей [4, с. 71].

Тлумачення терміна «комунікація» як певної діяльності, зумовленої системою соціально значущих норм і оцінок, зразків і правил спілкування, прийнятих у суспільстві, пропонує К. Каландаров [6, с. 2].

Комунікація – акт спілкування, метою якого є обмін інформацією. М. Каган стверджує, що процес спілкування може бути матеріальним, практичним, духовним, інформаційним, а комунікація як інформаційний процес полягає лише в передаванні повідомлень [5, с. 144].

Психологи (Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонт'єв, А. Петровський) трактують спілкування як один із видів людської діяльності. Вчені (Г. Андреса, Л. Петровська розглядають спілкування як вищу психічну функцію особистості. Сучасні філософи (М. Каган, Ю. Прилюк) підкреслюють індивідуалізуючу та соціалізуючу функції спілкування у процесі становлення особистості. На думку вітчизняних дослідників Т. Панченко та Є. Сарапулової, самопізнання й етика спілкуван-

ня є засобами формування комунікативних умінь [11, с. 40].

Закономірності функціонування і розвитку особистості в процесі спілкування розкриваються в роботах українських науковців І. Беха, М. Боришевського, Л. Долинської, О. Саннікової. Як базова складова структури особистості спілкування розглянуто В. Рибалкою. Важливе місце спілкування дітей із ровесниками та дорослими підкреслюють Л. Абрамова, А. Батаршев, Л. Віготський, О. Скрипченко та інші.

А. Богуш і Н. Гавриш звертають увагу на необхідність усвідомлення відмінностей між спілкуванням і комунікацією для повноцінного формування комунікативної діяльності: «життя у суспільстві потребує вміння діяти як з позиції суб'єкта, так і об'єкта діяльності, бути як учасником інформаційного процесу (адресатом або адресантом), так і партнером у спілкуванні. Процеси спілкування (міжособистісної взаємодії) і процеси комунікації – сприйняття і передавання вербальної інформації (як безпосередньо, так і через засоби інформації) виступають ланками єдиної комунікативної діяльності» [1].

Значення соціального розвитку для особистісного становлення полягає передусім у формуванні соціальної компетенції – певних особистісних властивостей, потреб, здібностей, елементарних теоретичних уявлень та практичних умінь, які забезпечують людині життєздатність. Вона гарантує усвідомлення особистістю того, як слід себе поводити, щоб бути гармонійною, співзвучною з іншими, почувати себе в будь-якому товаристві комфортно.

Соціальна компетенція особистості включає насамперед її бажання й уміння спілкуватися з іншими людьми, наявність позитивної мотивації у стосунках із ними, впевненість у собі, емпатію і здатність керувати соціальними ситуаціями та використовувати ефективні стратегії для досягнення комунікативних цілей. Для реалізації останніх необхідно володіти певним комунікативним досвідом, який передбачає передовсім способи взаємодії з людьми, що нас оточують, а також співробітництво у груповому спілкуванні, навички роботи в колективі, здатність брати на себе відповідальність і долати конфлікти.

У тлумаченні І. Зимньої [3], соціальна компетенція постає як ключова, оскільки забезпечує нормальну життєдіяльність особистості в соціумі і є цілісним результатом її професійної освіти.

За О. Овчарук, соціальна компетенція – це здатність до співпраці; вміння долати проблеми в різних життєвих ситуаціях та визначати особисті ролі в суспільстві; наявність комунікативних навичок, соціальних і громадянських цінностей, а також мобільність у різних соціальних умовах [8, с. 64].

Отже, соціальна компетенція перебуває у тісному взаємозв'язку з комунікативною, оскільки проявляється у всіх життєвих сферах людини.

Поняття «комунікативна компетенція» ввів до наукового вжитку американський лінгвіст Д. Хаймз (у 1972 р.) на противагу теорії мовної компетенції Н. Хомського. Теорія і практика формування комунікативної компетенції розроблялася науковцями Г. Андреевою, Л. Бехманом, І. Бехом, Ю. Смеляновим, Ю. Жуковим, Л. Петровською та ін.

Сучасні вітчизняні і зарубіжні дослідники (І. Бім, І. Зимняя, Л. Петровська, В. Сафонова, А. Хуторської, Д. Браун, Х. Відусон, Д. Гумперц, М. Каналь, Л. Ловедей, Б. Ненсі, Б. Оскарсон, С. Савінйон, М. Свейн, В. Хутмакер) у своїх численних наукових працях тлумачать комунікативну компетенцію як: 1) сукупність знань про систему мови та її одиниці, їх побудову і функціонування в мові, про способи формулювання думок рідною (іноземною) мовою і розуміння суджень інших, про національно-культурні особливості носіїв мови, про специфіку різних типів дискурсів; 2) здатність мовця вербальними засобами здійснювати спілкування в різних видах мовленнєвої діяльності відповідно до поставлених комунікативних завдань, розуміти, інтерпретувати і формулювати зв'язні висловлювання.

Комунікативна компетенція максимально підкреслює здатність людини до спілкування. Адже суть цієї компетенції полягає у вмінні особистості налагоджувати активну взаємодію, чи комунікацію, з іншими.

К. Брумфіт стверджує, що комунікативна компетенція забезпечує комплексне застосування мовних і немовних засобів із метою комунікації в конкретних соціально-побутових ситуаціях, уміння орієнтуватися в них, а також ініціативність спілкування.

На думку А. Богуш, комунікативна компетенція – це обізнаність людини, певна система знань, практичних мовленнєвих умінь і навичок, мовленнєвих здібностей [1].

За В. Сафонову [12], яка активно опрацювала проблеми міжособистісного спілкування, комунікативна компетенція – це сукупність мовної, мовленнєвої та соціокультурної складових, оволодіння всіма видами мовленнєвої діяльності і культурою мовлення; здатність розв'язувати мовними засобами певні комунікативні завдання в різних сферах і ситуаціях спілкування.

Фахівці Дж. Ван Ек і Дж. Трім визначають шість компонент комунікативної компетенції (*лінгвістичну, соціолінгвістичну, дискурсивну, соціокультурну, соціальну та стратегічну*). На наявність такої структури, поряд з іншими, також вказують у своїх працях І. Бім та В. Рижов.

Зі свого боку, дослідники М. Канале і М. Свейн запропонували власну структуру комунікативної компетенції, яка включає *граматичну* (пов'язана з синтаксисом), *соціолінгвістичну* (стосується соціальної доцільності), *дискурсивну* і *стратегічну* (орієнтована на прагматичну функцію комунікації) компоненти [13, с. 9].

Складові комунікативної компетенції досить різноманітні. Подаємо стислий перелік її найбільш досліджених компонент, що включає: 1) знання особливостей і проблем тих осіб, із якими потрібно спілкуватися; 2) володіння відповідними комунікативними технологіями; 3) вміння аналізувати жести, міміку та інтонації співрозмовника; 4) обізнаність з азами ораторського мистецтва, їх практичне застосування; 5) здатність запобігати конфліктам та врегулювати ті, що виникли; 6) багатий словниковий запас; 7) мистецтво емпатії; 8) дотримання норм етики й етикету; 9) деякі акторські здібності; 10) навички активного слухання; 11) грамотність і стилістична ввічливість писемного мовлення; 12) розвинене усне

мовлення, його впевнена інтонація та відповідне емоційно-ситуативне забарвлення; 13) вміння аргументувати власні погляди та відстоювати їх. Така структура комунікативної компетенції, як бачимо, має універсальний характер, оскільки увиразнює більшість значущих аспектів продуктивного міжособистісного спілкування [9].

Міжособистісним спілкуванням називають процес предметної та інформаційної взаємодії між людьми, під час якого формуються, конкретизуються, уточнюються й реалізуються їхні міжособистісні відносини (взаємовплив, сприйняття одне одного тощо) та виявляються психологічні особливості комунікативного потенціалу кожного індивіда. Тобто при міжособистісному спілкуванні має місце взаємодія осіб, упродовж якої кожен учасник реалізує певні цілі, водночас пізнаючи і змінюючи себе та співрозмовника.

Зауважимо, що комунікативні здібності вчені розглядають як основу для досягнення високих результатів в особистісному розвитку та навчальній діяльності (А. Батаршев, О. Леонт'єв, Л. Петровська, Я. Яноушек), як чинник успішної самореалізації (О. Леонт'єв, Е. Роджер), складову комунікативної компетентності (Н. Вітюк, Н. Волкова, Н. Завіниченко, Г. Данченко).

Е. Пассов умовно розділяє численні комунікативні вміння на дві групи, які постійно взаємодіють одна з одною: 1) *базові, що відображають змістову суть спілкування* (вітання; прощання; звертання; прохання про підтримку, допомогу, послугу; надання підтримки, допомоги, послуги; подяка; відмова; вибачення); 2) *процесуальні, які забезпечують соціальну взаємодію як процес* (вміння аналізувати почуття і стани співрозмовника, його погляди; виступати перед іншими; слухати інших; співпрацювати з ними; управляти (керувати); підкорятися тощо [10, с. 141]).

Отже, формування комунікативної компетенції особистості забезпечує оволодіння нею життєво значущими знаннями, вміннями, навичками,

що дають змогу орієнтуватися в навколишньому середовищі і проявляти максимально можливу самостійність під час реалізації своїх потреб.

Взаємодія та спілкування започатковують становлення соціальних зв'язків людини та способів її реалізації в суспільстві. Формування соціально-комунікативної компетенції – важлива соціальна і психолого-педагогічна проблема, запорука нормального психологічного розвитку особистості, а також невідмінна умова її майбутнього успішного навчання і самореалізації у житті.

Значення соціально-комунікативних компетенцій особистості відзначають у своїх працях Н. Бібік, І. Зимняя, О. Овчарук та ін.

Науковці (Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Овчарук та ін.) стверджують, що соціально-комунікативна компетенція особистості – це базова інтегральна характеристика, яка відображає рівень умінь людини взаємодіяти, чи контактувати, з іншими особами; забезпечує оволодіння соціальною реальністю за допомогою комунікативних механізмів і дає можливість ефективно впливати на свою поведінку та поведінку інших у середовищі, де відбувається спілкування.

Соціально-комунікативна компетенція – це здатність людини реалізовувати власні потреби і цілі шляхом створення партнерських стосунків з іншими особами згідно з їхніми очікуваннями, потребами і цілями в межах суспільно прийнятної поведінки та завдяки ефективній комунікації [7, с. 75].

Висновки. Суспільне замовлення орієнтоване на випускника, який не тільки здобув за час перебування певний обсяг теоретичних знань, умінь і навичок, а й уміння ними практично користуватися, тобто реалізовувати їх.

Висновки цієї статті відкривають **перспективи подальших досліджень** у подальшому та більш глибокому вивченні передового досвіду зарубіжних науковців, а також визначенню ролі і функції педагога у цьому процесі.

Список літератури:

1. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови [Електронний ресурс] / А. М. Богуш, Н. В. Гавриш; [за ред. А. М. Богуш]. – К.: Вища школа, 2007. – 542 с. – Режим доступу: <http://udnz15.org/doshkilna-lingvodidaktika>
2. Бульба Р. Міжособистісне спілкування в підлітковому віці / Р. Бульба // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Педагогічні та психологічні науки і сьогодення», (8 серпня 2014 року). – К.: ГО «Київська наукова організація педагогіки та психології», 2014. – 108 с.
3. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия [Электронный ресурс] / И. А. Зимняя – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 40 с. – Режим доступа: http://old.vvsu.ru/dap/development_program/files/zimnyaya.pdf
4. Инханян Н. Б. Лингвистические основы формирования в языковом педагогическом вузе лингвосоциокультурной компетенции / Н. Б. Инханян // Иноземні мови. – 1995. – № 3-4. – С. 69–74.
5. Каган М. С. Мир общения. Проблема межсубъектных отношений / М. С. Каган. – М.: Политиздат, 1988. – 319 с.
6. Каландаров К. Х. Управление общественным сознанием. Роль коммуникативных процессов / К. Х. Каландаров. – М.: Гуманит. центр «Монолит», 1998. – 80 с.
7. Киричук В. О. Розвиток соціально-комунікативної компетентності обдарованих учнів початкової школи: посібник / Н. В. Лук'ячук, Н. А. Климова, О. А. Ковальова, Ю. Ю. Савченко та ін.; [за заг. ред. Н. В. Лук'ячук і Н. А. Климової]. – К.: Інститут обдарованої дитини, 2014. – 132 с.
8. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи [бібліотека з освітньої політики] / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина та ін.; за заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: КІС, 2004. – 112 с.
9. Комунікативна компетенція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wjournal.com.ua/komunikativna-kompetencija.html>
10. Пассов Е. И. Коммуникативный метод воспитания / Е. И. Пассов. – М.: Просвещение, 1991. – 223 с.
11. Сарапулова Е. Г. Самопізнання та етика спілкування як засоби формування комунікативних умінь у представників молодого покоління / Е. Г. Сарапулова, Т. Д. Панченко // Педагогіка толерантності. – 2008. – № (45). – С. 57–65.

12. Сафонова В. В. Коммуникативная компетенция: современные подходы к многоуровневому описанию в методических целях / В. В. Сафонова // О чем спорят в языковой педагогике. – М.: Еврошкола, 2004. – 236 с.
13. Canale M. Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing / M. Canale, M. Swain // Applied Linguistics. – 1980. – P. 1–47.

Айзенбарт М.М.

Дрогобычский государственный педагогический университет
имени Ивана Франко

СУЩНОСТЬ ПОНЯТИЯ «СОЦИАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ» В СОВРЕМЕННОЙ НАУЧНОЙ ПАРАДИГМЕ

Аннотация

В статье проанализировано понятие «социально-коммуникативная компетенция» в теории образования, обобщены взгляды ученых на формирование компетентной личности. Определены пути формирования социальной и коммуникативной компетенций личности в процессе социализации.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, коммуникативная компетенция, социальная компетенция, общение.

Ayzenbart M.M.

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

ESSENCE OF SOCIAL AND COMMUNICATIVE COMPETENCE CONCEPT IN MODERN SCIENTIFIC PARADIGM

Summary

The article deals with the analysis of the concept of social and communicative competence in the theory of education. Scholars' views on the formation of a competent personality have been analyzed and the ways of formation of social and communicative competence of the individual in the socialization process have been singled out.

Keywords: competence, competency, communicative competence, social competence, communication.